

7. Скирбекк Г., Гилье Н. История философии: Учеб.пособие для студ.высш.учеб. заведений / Пер. с нем. В.И.Кузнецова; Под ред. С.Б.Крымского. – М.: ВЛАДОС, 2001.
8. Суркова Л.В. От теории познания – к философии познания? // Вестник МУ. Серия 7. Философия. – 2001. - № 2. – С. 3-16.
9. Філософія: Навч.посіб. – 3-те вид., стер. / За ред. І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 2003.
10. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1983.

І.А.Кравцова

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЙ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В статтє рассматриваетсѧ вопрос о проблемѧ изучения родного языка на основе организованной речевоѧ деятельности учащихсѧ начальной школы. Уделяетсѧ внимание дидактическим условиям использования коммуникативной компетентности младших школьников.

The article investigates the problem of studying a native language basing on student, speech activity at the elementary level a special attention is paid to didactic conditions while using communicative competence skill, of young pupils.

На сучасному етапі розвитку школи основною метою навчання української мови як державної є формування комунікативного мовлення. У початкових класах завдання з розвитку українського мовлення полягає, передусім, у розвитку умінь аудіювання і формуванні частково-мовленнєвих умінь – орфоепічних і граматичних – та збагаченні і поповненні словникового запасу і на їх основі розвитку комунікативного мовлення.

Початок шкільного життя є початком особливої навчальної діяльності, яка вимагає від дитини не тільки значного розумового напруження, але й більшої фізичної витривалості, вольових зусиль. Сформувати духовно багату,

соціально активну особистість можна тільки в тому разі, якщо вона оволодіє мовою як засобом спілкування, мислення, пізнання, самовираження, самоутвердження її в колективі. З огляду на це винятково важливою є ідея єдності мовної освіти й мовленнєвого розвитку школярів. Один із перспективних шляхів реалізації такої проблеми – навчання рідної мови на сонові організованої мовленнєвої діяльності дітей.

Ґрунтовне володіння мовленням – це ключ до пізнання, освіченості, розумового розвитку, повноцінної участі в суспільному житті.

Міцні знання з мови та добре розвинуте мовлення сприяють успішному засвоєнню знань і з інших предметів.

Одним із засобів реалізації завдань з розвитку мовленнєвої діяльності учнів є створення на уроці навчально-мовленнєвих ситуацій. Такі ситуації використовуються на різних етапах уроку. Вони допомагають зацікавити дітей, викликати в їхньому розумі появу певних життєвих образів, привернути їхню увагу до виучуваного матеріалу, залучити учнів до творчої пошукової діяльності.

Сьогодні актуальним для вчителя є питання структури різних видів спеціальних мовних і загальнодидактичних умінь і навичок, раціональних методів формування їх.

Навчальна діяльність учнів зумовлюється поставленою метою і мотивами. “Поняття діяльності треба пов’язувати з поняттям мотиву. Діяльності без мотиву не буває” [2,18].

Мотиви навчальної діяльності мають велике значення як для оцінювання теоретичної і практичної значущості предмета, так і для виховання пізнавальних інтересів учнів. Дослідження показують, що усвідомлений мотив діяльності допомагає учневі активніше, швидше засвоювати знання, набувати вміння і навички.

У навчальній діяльності психологи виділяють *дію* – процес, що підпорядковується меті, і *операцію* – спосіб реалізації дії. “Операція, - пише О.М.Леонтєв, - являє собою зумовлену суть дії, але вона не тотожна з дією... Дія зумовлюється метою, операція ж залежить від умов, в яких ця мета визначена” [2,12]. Отже, до дії спонукає мета. Наприклад, щоб уміти розпізнавати значущі частини слова (мета), учні

повинні опанувати такі граматичні поняття, як основа, закінчення, корінь, префікс, суфікс, знати їх характерні особливості, виконати багато вправ, навчитися робити морфемний аналіз слів. Одночасно вони засвоюють правильне написання префіксів, суфіксів, голосних у коренях слів, тощо. Проводиться також робота над збагаченням їхнього словника, формуванням правописних і мовленнєвих навичок.

Кожна дія складається з операцій. Послідовна реалізація операцій – це процес виконання дії. Скажімо, щоб визначити префікс у слові, треба виконати такі операції: визначити основу слова; відшукати в основі корінь слова (перевірити правильність операції добром споріднених слів); подивитися, чи є частина основи, що стоїть перед коренем; з'ясувати, якого значення чи відтінку значення надає ця частина основи слову.

Хоч дії різняться комбінацією операцій, усі вони мають майже постійну структуру, що включає чотири етапи: *орієнтацію, планування, реалізацію і контроль*.

“Операція прирівнюється до навички, а дія – до вміння; навички розглядаються як результат переходу дії в операцію” [3,46].

Працюючи над мовленнєвими ситуаціями, учні вчать не лише створювати текст, що є дуже важливим чинником розвитку, вони стають активними учасниками створення уроку, набувають вміння бути толерантними, поважати думку іншого учня, цивілізовано спілкуватись, вдосконалюють свій словниковий запас та вимову.

У процесі тренування операції з мовленнєвими ситуаціями, що ґрунтуються на вже вироблених навичках (поділ слова на склади, визначення наголошеного і ненаголошених складів, поділ слова на морфеми і визначення кореня, добір споріднених слів), швидше згортаються, автоматизуються – і внаслідок цього вміння переходить у навичку, завдяки якій учень правильно пише у словах ненаголошені *e, u*, що перевіряються наголосом.

Соціальні мовні вміння і навички поділяються в сучасній методиці на три типи: 1) навчально-пізнавальні, або навчально-мовні (сприяють кращому усвідомленню мовних

понять і фактів); 2) правописні (орфографічні та пунктуаційні); 3) вміння і навички в розвитку мовлення.

Успішно сформувані навчально-пізнавальні вміння і навички, що створюють передумови для усвідомлення учнями суті виучуваних мовних явищ, можливо завдяки тривалій систематичній роботі, яка проводиться після засвоєння основних теоретичних положень.

Вироблення *комунікативних умінь і навичок* створювати усні і писемні висловлювання – процес досить складний.

У методиці виділяються два ступені мовної діяльності: простіший – оволодіння мовними засобами та способами вираження думки – і складніший – розвиток різних видів зв'язного мовлення, вироблення навичок комунікації.

“Розвиток різних видів зв'язного мовлення, вироблення умінь і навичок комунікації – це вже якоюсь мірою акт творчості” [1,14]. У 3 класі на уроках розвитку зв'язного мовлення учні ознайомлюються з функціональними стилями, зокрема з науковим і художнім описом. Вони дізнаються, що науковий опис конкретний, документально точний, дає чіткий перелік ознак і властивостей, мова його лаконічна. У художньому описі передається враження про предмет, виявляється ставлення автора до зображуваного, виділяються ознаки, що найбільше вражають; у таких описах використовуються образні засоби тощо.

Вміння і навички зв'язного мовлення формуються на основі аналізу структурно-композиційної форми тексту-зразка. Складаючи опис, учні не копіюють зразка, що аналізувався, а лише спираються на нього як вихідну модель, готуючи висловлювання на іншу подібну тему. Власна мовна діяльність їх спирається поки що або на зміст, або на модель, виражену планом. Вони розв'язують лише завдання, пов'язані з оформленням змісту, відбором мовних засобів для його вираження, з мовностилістичним оформленням думки.

Ускладнюється мовна діяльність школярів тоді, коли вона залежить від екстралінгвістичних (позамовних) факторів. Це вимагає від них складних комунікативних умінь: знання різних виражальних засобів мови, вміння вибирати з синонімічних варіантів один, що найбільше підходить до

конкретної мовної ситуації і мети спілкування. Учень повинен орієнтуватися в умовах спілкування, думати, що сказати в тій чи іншій ситуації, відшукувати адекватні мовні засоби для передачі певного змісту, підпорядковувати своє мовлення (усне і писемне) конкретним завданням спілкування.

Виробляються такі вміння і навички в процесі щоденного правильного усного мовлення, навчального спілкування на уроках, вивчення стилістичних засобів, виконання різних видів вправ, а також при написанні творів.

Вправи з використанням мовленнєвих ситуацій створюють на уроці атмосферу спілкування, співбесіди, обміну думками, дають змогу дітям активно вести діалог “учень – вчитель”, “учень-учень”.

Мовленнєва ситуація має свою структуру і є ефективним методичним прийомом розвитку комунікативного спілкування. Вводячи учнів у мовленнєву творчість, потрібно організовувати роботу так, щоб виконання більш простих завдань за зразком, за аналогією готували до складніших, конструктивніших (зіставити, доповнити, реконструювати), творчих.

У дітей формується уявлення про типову мовленнєву ситуацію. Вони усвідомлюють, що стосовно до мети й умов спілкування про одне й те ж можна розповісти по-різному. Добір способу викладу думок залежить від задуму: хочемо щось розказати, образно описати предмет або точно назвати його ознаки, довести свою думку.

Одночасно опановуючи з учнями розповіді, описи, міркування, провідне місце слід відводити найпростішому жанру висловлювання-розповіді. На уроках з розвитку зв'язного мовлення необхідно розподіляти систему мовленнєвих вправ між учнями з урахуванням динаміки їхнього мовленнєвого розвитку, особливостей кожного.

Вправи з розвитку комунікативних компетентностей позитивно впливають на актуалізацію словникового запасу школярів, удосконалюють звукову вимову та граматичний лад, а також поліпшують оволодіння учнями культури мовлення, як засобу спілкування, пізнання й учіння.

Система роботи над зв'язним мовленням повністю узгоджується зі структурою мовної діяльності, з основними її етапами.

Завдяки формуванню вмінь і навичок через дію школярі вчаться розуміти мотиви діяльності, визначити суттєві ознаки мовних явищ і понять, систему операцій засвоєння їх. Усвідомлена навчальна діяльність виховує в учнів упевненість у своїх знаннях і діях.

Використання навчальних мовленнєвих ситуацій, як спеціальних вправ, сприяють формуванню навичок та вмінь комунікативної діяльності, яка є підґрунтям для формування висококультурної, толерантної людини, здатної успішно жити й працювати в сучасному суспільстві.

Література

1. Кабанова-Меллер Е.Н. Учебная деятельность и развивающее обучение. – М.:1981. – С.14.
2. Леонтьев А.Н. Общее понятие о деятельности. – В кн.: Основы теории речевой деятельности. – М.: 1974. – С.12.
3. Тростенцова Л.А. «Действие» и «операция» при анализе процесса изучения морфологии. – Рус. язык в школе. – 1979. – №6. – С.46.

І.В.Могілей

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ ЕМОЦІЙНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

В статье рассматриваются активные формы обучения на материале украинского музыкального фольклора, которые повышают возможности учебного процесса в решении проблемы формирования эмоционального воспитания младших школьников.

In the article it is distinguished the active forms of work with the material of Ukrainian musical folklore; which promote the education process possibilities with decision of the problem in emotional education of junior pupils.

Формування емоційної культури школярів є одним з основних завдань сучасної музичної педагогіки. Учитель має

розвинути чутливість і потяг дітей до музики, ввести їх у світ добра й краси, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань, навчити захоплюватись неповторністю музичних творів.

Музична культура людини невід'ємна від культури народу, до якого вона належить або серед якого живе. Тому особлива увага в емоційному вихованні приділяється українській народній музиці, що має розкритися школярам як частина життя народу, цілісне явище його духовної культури.

Мета роботи полягає в теоретичному і практичному обґрунтуванні сутності емоційного виховання молодших школярів, у виявленні основних форм, методів і засобів, які забезпечують успішний емоційно-образний розвиток учнів.

У наш час проблема використання фольклору в музичному вихованні школярів постала досить гостро. Народна пісня майже зникла з побуту, особливо міського, її пропаганда звелася здебільшого до сценічних форм, багатомісячні традиції у деяких регіонах України призабулися. Така ситуація характерна і для школи, де народна музика тривалий час розглядалася лише епізодично.

Тож зрозуміло, що удосконалення системи музичного виховання школярів в Україні торкнулося насамперед питань використання фольклору: виховання любові до народної музики, виховання народною піснею стало одним із провідних завдань учителя музики.

Як зазначав Б.Яворський, “...створюючи основу для розвитку художнього творчого мислення, формуючи музичну ідеологію засобами яскравих музичних образів, педагоги мають можливість викликати у дітей сильні враження, емоційні реакції. Діти знаходять у живій і пругкій метроритміці, в активному русі пісні, що одвічно поновлюється, в театральній випуклості образів, сонячній палітрі музичне відображення своїх характерів” [3]. Б.Яворський підкреслював важливість накопичення дітьми музичних вражень для повноцінного виховання і вважав, що важливою умовою народної діяльності є народна музика.

Основою музичного матеріалу, який викладається на уроках музики, є українська народна пісня. Їй притаманний

винятковий виховний вплив на формування культури емоцій учнів молодших класів. Вивчаючи цей пісенний матеріал, школярі знайомляться з традиціями, звичаями, обрядами, збагачуються духовністю українського народу.

У молодших класах на уроках музики учні широко вивчають колискові пісні, лічилки, скоромовки, ігрові пісні тощо. Так, до лічилки “Кумо, кумо, що варила?” або заклички “Іди, іди, дощику” учні самі створюють мелодію з використанням засвоєних ступенів у найрізноманітнішій послідовності. Такі завдання викликають активну роботу уяви, активізують мислення школярів.

Участь у виконанні колискової пісні “Котику сіренький” або ігрової пісні “А ми просо сіяли” сприяє вихованню в учнів емоційної чутливості, здатності передавати художній образ пісні. При цьому виховні й художні завдання гнучко поєднуються з технічною роботою над піснями, адже спів, відірваний від художнього образу, не схвилює школярів.

В.Верховинець підкреслював, що ніщо так не розкриває розумові й фізичні здібності дітей, їх почуття і творчу фантазію, як ігри з рухами, танцями, співом. Тому на уроці музики доцільно розучити пісні, які можна інсценізувати або виконати у русі. Наприклад, школярі беруть участь у виконанні й інсценізації народної пісні “Подоляночка”. Своїми рухами вони передають поведінку персонажів відповідно до музики і сюжету. Це розвиває природну музикальність учнів, їх здатність емоційно і свідомо сприймати музику.

Одним з основних видів вокально-хорової творчості є імпровізація. Для розвитку в учнів творчої ініціативи та фантазії варто запропонувати їм такі **завдання-вправи**:

1. Гра вільних мелодій від будь-якого ступеня тональності. Кожен приклад необхідно закінчувати стійким звуком – I, III, V ступеня.
2. Гра вільних мелодій від одного й того ж звука, але в різних тональностях, в яких цей звук міститься.

Завдання вправи полягає в тому, що кожному нову тоніку необхідно спочатку визначити, потім почути, проінтонувати і тільки після цього грати мотив у відповідній тональності.

3. Музичний діалог.

а) гра вільних мелодій по черзі з педагогом (завершення розпочатої мелодії).

Учень грає простий короткий мотив, а вчитель продовжує його. У музичному діалозі доцільно запропонувати розмір і характер музичної фрази, що виконується. Музичний діалог викликає інтерес у тому разі, коли сили учасників (ними можуть бути два учні) рівні і кожний з них може продовжити мелодичну лінію, яка розвивається.

б) гра запитань та відповідей.

Будь-які з декількох звуків можна за допомогою відповіді перетворити на запитання. Слід звернути увагу на виразне інтонування мотивів, надаючи їм запитальний і стверджувальний характер.

4. Вправа-етюд на виявлення емоцій: етюд здивування, етюд гіркоти, етюд задоволення, етюд гніву, етюд захоплення і т.ін.

Учень грає чи співає невеликі побудування, виразно інтонує їх, виявляючи різні емоції. Важливо використовувати і мажорні, і мінорні тональності, звертаючи увагу на емоційне забарвлення звучання.

5. Тема з варіаціями (імпровізація).

Учню пропонується нескладна і коротка тема, на основі якої необхідно створити варіації в характері пісні, танцю, маршу, прагнучи як можна точніше передати характер (настрій) кожної варіації. У результаті тема кожного разу звучить з новим настроєм. Доцільно пов'язувати власні імпровізації з малюванням ілюстрацій до кожної з них. Ті вправи, які діти виконують дуже охоче, стимулюють активність емоційного сприйняття музики, активізують емоційно-образне мислення в молодших школярів.

Невід'ємною частиною діяльності учнів на уроках музики є слухання та аналіз музичних творів, що допомагає проникнути у зміст та складний світ художніх образів. Саме на етапі аналізу школярі набувають досвіду музично-творчої діяльності, оволодівають уміннями, знаннями і навичками, необхідними для повноцінного естетичного сприймання музики.

Аналізуючи музичні твори у молодших класах, доцільно використовувати рухи під музику, адже пластичний рух

закладений у самій природі музики – в музичних інтонаціях завжди відчувається зв'язок зі словом, танцем, мімікою, рухами тіла людини. Тому прийом “пластичного інтонування” як природного вираження в ході, жесті, танцювальному русі, почуття переживання, емоційного змісту твору має велике значення в емоційному вихованні молодших школярів. Наприклад, осягненню емоційного змісту української народної пісні “Засвістали козаченьки” сприятиме використання прийому пластичного інтонування, коли учні, слухаючи музику, імітують помах шабел над головою. Виконання танцювальних рухів під час звучання українських народних танців “Гопак”, “Козачок” допоможе учням відчути енергійний характер, яскраво виражений національний колорит цієї музики.

Даючи вихід моторній активності школярів, пластичне інтонування музики спрямовує активність до поглибленого сприймання і розвитку слухацької культури. В учнів розвивається творча уява, прагнення до самовираження у пластичних образах.

Велике значення мають бесіди з учнями про мистецтво, музику, людські характери, які необхідно пов'язувати з художніми музично-поетичними образами творів. Важливо зацікавити школярів новим тлумаченням твору, звучанням якихось нових інтонацій. Адже почуття інтересу, здивування має велике значення у творчій діяльності. Мова музики – мова емоцій, тонких душевних рухів, і вона потребує від юних вихованців виразного емоційного виконання.

Перше знайомство з музичними творами завжди буває яскравим і сильним, тому показ його вчителем на інструменті повинен бути якісним, емоційно наповненим, з передачею контрастності тем з тонкими музичними нюансами. Тільки емоційне виконання здатне викликати в учнів яскраві й сильні враження, закріпитися в пам'яті, викликати творчу уяву, тобто задуматися, співпрацювати, співпереживати.

На уроках музики слід широко використовувати твори про пори року. Твори даної тематики – благодатний матеріал для розвитку уяви й фантазії, адже кожна пора року обов'язково асоціюється з певним настроєм. Необхідно навчити школярів чуйно вдивлятися й вслухатися в осінь – “сумну пору” (З.Левіна

“Що нам осінь принесе?”), в яскравий чудовий сніг (Я.Степовий “Сніжинки”), і в пробудження весняної природи (П.Козицький “А вже красне сонечко”), і в жарке літо (українська народна пісня “Як діждемо літа”). Виховуючи естетичне ставлення до оточуючої природи і пор року, що змінюють одна одну, ми формуємо моральність, яка сприяє зросту духовної, в тому числі емоційної культури молодших школярів.

Спостереження на уроках показують, що учні нерідко відчують труднощі у визначенні емоційно-образного змісту музики. Вони легко розпізнають елементи зображальності, виділяють окремі засоби виразності. Однак їх висловлювання щодо характеру музичного твору, вираження почуттів і настроїв одноманітні. Поділ музики здебільшого на сумну або веселу примітивізує їхнє сприймання.

Для розвитку емоційної сфери в учнів у зміст уроку можна включити таке завдання: визначити емоційну спрямованість музичного твору – який настрій, характер музики?

Даючи оцінку творам, що прозвучали, школярі спираються на асоціації емоційного або глядацького плану. Радісний настрій пов’язується в їх уявленні з танцювальною або пісенною музикою. Так, характеризуючи українську народну пісню “Щебетала пташка”, пісню П.Козицького “А вже красне сонечко”, вони говорять про виникнення “радісного почуття, пов’язаного з приходом весни”. Героїчна спрямованість української народної пісні “Засвітали козаченьки”, пісні Н.Яремчука “Гей ви, козаченьки” пов’язується ними з життєстверджуючим настроєм, романтикою походів. Розуміння ліричного елементу музичного образу сприяє правильній характеристиці музики, що виражає сум: “Ой, ходить сон коло вікон”, “Дударик”, “Котику сіренький” тощо.

Визначаючи радісний настрій, учні зображують його у вигляді такої вербальної моделі.

Радісний настрій:

- весела бадьора мелодія
- чіткий рішучий ритм
- світлий дзвінкий тембр
- жвавий моторний темп

Сумний настрій:

- скорботна мелодія
- плавний невиразний ритм
- холодний темний тембр
- повільний помірний темп

Особливого значення в процесі емоційного виховання учнів набуває здатність до творчої діяльності. Проте ефективність “включення” емоційно-музичного досвіду школярів у творчих завданнях, вправах, імпровізаціях, що сприяють розвитку емоційної сфери, недостатня і обмежена відсутністю взаємодії різних видів мистецтв в образному баченні світу і визначенні своєї особистісної участі у процесах, що в ньому відбуваються.

Для розвитку в учнів емоційного сприймання, здатності співпереживати, співстраждати можна використовувати на уроках музики **емоційні ситуації** (ситуації-замальовки, ситуації-порівняння, ситуації-аналогії). Наведемо приклад. Школярі слухають фортепіанну п'єсу Я.Степового “Танок” ля мажор. Після прослуховування твору варто в них запитати: який настрій переважає в цій музиці – радісний бадьорий, чи невеселий, сумний? Чи є в ній контрасти? Учні відповідають, що, „певно, тут є контрасти, тому що перша частина танцю жвава, енергійна, ритмічна. Слухаючи її, можна уявити, що це танцюють парубки й дівчата. В середній частині характер музики різко змінюється: музика стає більш спокійною, ліричною, мрійливою. Її можна порівняти зі співом дівчат, причому, оскільки чути підголоски, то це пісня на два голоси. А потім, відкинувши сум, вони знову продовжують всі разом виконувати веселий танок”. Емоційна ситуація-порівняння захоплює школярів, активізує їхню фантазію.

Глибокому сприйманню музики сприяє використання у процесі аналізу аналогій з творами інших видів мистецтв. Як зазначав Д.Кабалевський, “той, хто знайомий з літературним або живописним твором чи подією реального життя, що надихнули композитора на написання музики... володіє надійним ключем до розуміння цієї музики” [2,65].

Слід зазначити, що використання творів інших видів мистецтв дає змогу значно активізувати художньо-творчу

діяльність молодших школярів. Цьому сприяє створення емоційних ситуацій-аналогій. Наприклад, діти слухають мініатюру сучасного українського композитора М.Степаненка “Вечірня мелодія”. Вони визначають її характер, погоджуються з вчителем, що “Вечірня мелодія” – це перлина ліричної музики, одна з найворушливіших її сторінок. Елегійно піднесений настрій викликає прониклива, сумна і задушевна мелодія, що вільно ллється на хвилях арпеджированих акордів. Тут, і справді, мелодія – душа музики. І перед очима постають полотна Куїнджі, Левітана, де надвечір’я світле і м’яке, наче вистелене сизуватим пір’ям.

Музичні враження учнів від слухання цієї п’єси можна збагатити читанням ліричного вірша Д.Павличка:

Заходить сонце, і на воду
Кладе місток через ріку.
То, певно, вечір переходить
По тому дивному містку.

Уміння сприймати музику формується успішно за умови взаємодії всіх видів музичної діяльності на уроці. При цьому використання на уроках музики творчих завдань, прийому пластичного інтонування, вправ-імпровізацій, створення емоційних ситуацій на матеріалі українського музичного фольклору багато в чому сприяє емоційному вихованню молодших школярів, а саме: стимулює активність емоційного сприймання музики; активізує емоційно-образне мислення; розвиває емоційну пам’ять і уяву; сприяє адекватному словесному вираженню враження, що виникло від музики; здобувається досвід знаходження асоціативних паралелей образно-емоційного змісту поезії, живопису й музики.

Література

1. Верховинець В. Весняночка. – К.: Муз. Україна, 1989. – 342 с.
2. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.
3. Коваль Л.Г. Взаимодействие учителя и учащихся в процессе формирования эстетических отношений средствами музыкального искусства: Дис. доктора пед. наук. – К., 1991. – 430 с.

4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі.: Навч.-метод. посібник. – 2-е вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2001. – 216 с.

М.В.Вікторова

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЗАСОБАМИ ВИВЧЕННЯ ОБРЯДІВ ТА ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Проблема передачі дітям всеобщего опыта, богатства духовной культуры украинского народа, его национального менталитета, своеобразного мировоззрения и на этой основе воспитания личностных качеств гражданина Украины – есть приоритетным заданием развития национального образования.

The article investigates the problem of transmitting generally accepted cultural values of the Ukrainian people and the specific character of its national world view. These two grounds are of primary importance and make an essential basis for upbringing personal qualities of a Ukrainian citizen for the further development of the national education.

На порозі нового тисячоліття наше суспільство починає ясніше усвідомлювати, що майбутнє України і далі нових поколінь у великій мірі залежить від того, чи вдасться нам зберегти та примножити величезний спадок народної культури.

Сумний досвід минулих десятиліть довів, що забуття кращих народних традицій, відрив від вироблених народом протягом багатьох віків кращих духовно-моральних цінностей та ідеалів веде до системної кризи всіх сфер суспільного життя: політики, економіки, освіти, культури та ін.

Головною причиною росту злочинності, наркоманії, бідноти, дитячої безпритульності, розпаду сімей, міжнаціональних конфліктів є духовно-моральна деградація суспільства, а також девальвація у ньому таких важливих добродійностей, як милосердя, співчуття, працелюбність та інше. Сьогодні, як ніколи раніше, важливо укріплювати національну гідність та авторитет України у сучасному світі, що

неможливо без усвідомлення нами власної культурної самобутності. Необхідно, врешті, подолати ідеалізацію західних стереотипів життя, пов'язаних з культом споживання та індивідуалізму, та згадати про багатий духовно-моральний спадок, який нам заповіли наші предки.

В останні роки поступово повертаються з минулого свята народного календарю, старовинні весільні обряди, народні ігри. З їх допомогою в сучасному суспільстві може передаватись важлива інформація про те, як наші давні предки уявляли собі світ, як мали жити в гармонії з природою, як цінували своє домашнє вогнище, родину, матір та материнство, як заохочували сумлінну працю на рідній землі.

Відродження традицій українського народу – це шлях духовно-морального зцілення та оновлення нашого суспільства.

Формування людини, як відомо, починається з дитинства. У дитячі роки закладаються основи відповідних знань, норм поведінки, звичок, потреб. Від виховання залежить майбутнє держави, а майбутнє залежить не лише від рівня професійної підготовки, але й від етичних, естетичних, моральних якостей та вірності традиціям й ідеалам своєї держави.

Людину, не наділену позитивними емоціями, давні філософи називали *idiotes* (збайдужілий). Людину, що не шанує традицій предків, називали птахом без пір'я, сім'ю, яка не навчила дітей шанувати традиції роду – “поламаним коліном”, “гнилим ланцюгом”, суспільство, яке не зберігає свої національні традиції – “загубленим поколінням”, добу, що не привертає увагу підростаючого покоління до вивчення етнічно-краєзнавчих аспектів – “пропащою добою” [8,45].

У національно спрямованому вихованні дітей вагоме місце займає оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, виховання любові до землі й свого народу, прищеплення шанобливого ставлення до культурної спадщини, обрядів календарного циклу.

Народна обрядовість у комплексі з народними уявленнями й віруваннями дає широкі можливості для формування національної самосвідомості дитини.

Традиції і звичаї народу відображають рівень його

матеріального, культурного та духовного розвитку. Засвоюючи віковічні традиції, звичаї та обряди, молодь осягає їх філософський, психологічний і естетичний зміст і поступово виявляє їх у своїй діяльності, стаючи невід'ємною частиною рідного народу, нації.

З цією метою мають широко запроваджуватись святкування дат народного календарю, що сприятиме формуванню у дітей та молоді духовної культури. Народний календар включає дати і події, які мають як вселюдський, так і національний та релігійний характер:

- День пам'яті померлих людей, загиблих воїнів;
- День Перемоги;
- День Матері;
- Новий рік;
- Різдво Христове;
- Великдень;
- Вербна неділя;
- Зелені свята (Трійця);
- Івана Купала;
- Свято зажинок і обжинок;
- Свято знань;
- День сім'ї;
- День національної незалежності.

Особливе значення у вихованні дітей мають відігравати дати родинного календаря і день родини, відзначення днів народження кожного члена сім'ї, сімейних ювілеїв, роковин подружнього життя за участю дітей і онуків, що сприятиме єдності поколінь, міцності родини, засвоєнню кращих традицій українського народу.

Вивчення батьками та вчителями в школі на уроках української літератури, народознавства, історії та музики народних традицій, звичаїв і обрядів, українських пісень та впровадження їх у життя і виховну практику, сприятимуть формуванню у дітей і молоді національного характеру, національної свідомості й гідності. Українська нація має зберегти себе в родині. Сім'я, школа, праця, висока духовна культура та громадська зрілість українського народу покликані

забезпечити йому найвищий рівень життя.

Психологічно важливим моментом для розвитку національної свідомості дітей є формування у них інтересу до засвоєння етнокультурної інформації, цікавості до досягнення культурних надбань свого народу.

Перебування дитини в обрядовому календарному циклі має глибинну пам'ять і прогнозує майбутнє. Тому, коли дитина його проживає в системі, мимоволі формуються такі сутнісні поняття буття людини, як пам'ять, єдність природи, передбачуване майбутнє, дбайливе ставлення до всього живого та пошанування роду, землі, води, вогню, стихій природи та ін. Якщо, проживши рік, дитина в різних діях вшановує воду, квіти, тварин, птахів, то це, безперечно, запам'ятується на все життя.

Наприклад, вогонь і вода були найвищими чистителями і святителями. Їм віддавалась особлива пошана.

Вода присутня майже в усіх обрядових діях. Відбувалося шанування й замовлення води на початку кожної пори року і освячення води на Водохреща, на Благовіщення, на Зелені свята (Трійцю), на Спаса, на Першу Пречисту. На Великдень умивалися водою з крашанок, щоб бути здоровим і вродливим. Освячували також броди-переходи, криниці, джерела. Хрестять дитину, занурюючи у воду. Опоектизовували воду в колядках, щедрівках, купальських піснях, веснянках-гаївках. Головні події, дії молоді відбувалися над водою (річкою): купальські вогні, пускання вінків в день Купала, виклик "небесної води" – дощу в давнину. Благословляли молодих на шлюб водою і хлібом.

Тому такі обряди дають можливості для формування у молоді уявлення про те, як шанобливо і бережливо ставилися наші предки до криничних джерел, виховувати гуманне ставлення до природи та почуття болю за ті збитки, що завдали їй люди.

Змістом і наслідками духовного виховання підростаючого покоління на вивченні обрядів та традицій є:

1) традиції народних свят запобігають аморальності, безкультурності в розвитку підростаючого покоління, формують духовність, патріотичність, відповідну до індивідуального

усвідомлення кожним себе людиною (Святий вечір, Різдво Христове, Трійця), розвивають осягнення того, чим славляться сім'я, рід, родина. Саме в цьому є духовна єдність індивідуального і суспільного та можливість для вияву неординарного;

2) традиції народних свят допомагають розуміти характер співвідношень між людьми і групами людей, віддаючи перевагу тим, що діють в інтересах суспільства. Назване можна характеризувати як виховну потужність морально-патріотичного духу;

3) у народних традиціях козацьких свят формувалася ореол високої духовності та альтруїзму через зразки поведінки героїв, які громадські інтереси ставили вище за особисті (Самійло Кішка, тощо);

4) народні традиції презентують духовний світ українських гетьманів із позицій їхньої поваги до народних звичаїв, обрядів, ритуалів та свят (обов'язок дотримуватися християнських принципів, орієнтуватися на християнські традиції, шанувати батьків, пам'ятати тих, кого вже немає під сонцем, вшановувати пам'ять предків, берегти традиції роду та народу);

5) під час обрядових свят традиції розкривають вчинки та дії козацьких керівників та героїв, що спрямовані на розуміння, дотримання соціальних законів, вміння оберігати їх в разі потреби. Назване сприяє вихованню почуття оптимізму та власної гідності, правосвідомості (біографії І.Мазепи та Б. Хмельницького);

6) традиції свят Покрови, Михайла презентують патріотичну одержимість, володарський хист, високий рівень людяності гетьманів, які вміють втілити в життя волелюбні ідеї, спрямовані на статус вільної людини і вільної Батьківщини (Б.Хмельницький, П.Орлик, І.Сірко);

7) під час проведення народних свят, таких як Введення, Катерини, Андрія, Миколи, Стрітіння, Петра й Павла, Різдва Діви Марії, зосереджується увага підрастаючого покоління на високодуховних рисах: патріотизмі, національній свідомості, героїзмі, рішучості, запобігається поява невпевненості, егоїзму. Аналізуючи пісні та думи кобзарів (на цих святах), можна

вважати, що вони учили молодь доходити висновку, що воля, героїзм, упевненість у своїх можливостях, дисциплінованість, любов до Вітчизни є основою громадянськості.

Якщо говорити про те, яким ми сьогодні бажаємо мати виховний процес, то необхідно побудувати його таким чином, щоб дитина йшла сама до здобуття знань. Фактично потрібно зробити так, щоб кожне явище дитина відкривала для себе сама. А найголовніше – це відкриття неповторного світу свого народу, його історії, культури, традицій. Дитина повинна відтворити і відновити час, прожитий її предками в давнину, щоб вона була співдотичною до всієї великої нашої історії.

О.Вишневський підкреслював, що національне виховання в українській школі орієнтується на історичні потреби нації, головна серед яких на сучасному етапі – державотворення. Проте загальна мета виховання – залучати молоде покоління до творчої участі у рідній культурі, а через неї також до культури загальнонародської – залишається основоположною. Бо народ тільки тоді розвине національну зрілість, коли, не втрачаючи своєї національної самозосередженості, спиратиметься на загальнонародські духовні цінності [4, 96].

Становлення національного ідеалу українця як людини, яка усвідомлює себе частиною нації, шанує закони і традиції Батьківщини, наділена почуттям національної гордості та відповідальності за її долю.

Література

1. Вирост І. С. Національна свідомість // Філософська та соціологічна думка. – 1989. – №7. – С. 12.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу: У 2-х т. – К., 1958.
3. Вудувуд Л. Ф. Відкривай духовні острови. Українське народознавство / за загальною ред. проф. А. П. Загнітка. – Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 1998. – С. 144.
4. Грица С. Фольклор у просторі та часі.– Тернопіль, 2000.-С. 226.
5. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. – К., 1997. – 230 с.
6. Стефанюк С. К. Із національних джерел. – Х., 1997. – С. 48-60.

7. Стефанюк С. К. Козацька педагогіка. – Х., 2000. – 146 с.
8. Стефанюк С. К. Українське народознавство: Навчальний посібник. – Х.: БН, 2003. – 271 с.
9. Таланчук О. Духовний світ українського народу. – К., 1992. – 63 с.
10. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. – К., 1990. – Т. 2. – С. 10.

С.Б.Фурдуй

УКРАЇНСЬКА ЕТНОПЕДАГОГІКА ЯК ФАКТОР ЗБАГАЧЕННЯ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІТЬ

Стаття посвячена вопросу украинской этнопедагогике как фактору воспитательного воздействия на личность.

The article deals with the question of Ukrainian ethnopedagogics as a factor of educational influence over personality.

Постановка проблеми

Втілення ідей народної педагогіки на практиці в педагогічній науці в сучасній школі, будується поряд із формуванням знань, умінь і навичок, забезпечуючи розвиток мотиваційного компоненту навчання і розвиток культури здоров'я школярів в навчально-виховному процесі.

Народна педагогіка дотримується принципу творення особистості через пізнання її суті. Саме завдяки духовним вартостям етнопедагогічного фонду корегується діяльність людини, її свідомість і почуття відповідальності за свій рід перед цілим народом. Нині це має особливе значення, оскільки попередній перехід до людини не брав до уваги ні її почуттів, зростання її духовності. Цей важливий педагогічний чинник дає людині змогу сформувати своє місце у світі, створити основу для емоційного спілкування та праці між людьми, що зрештою олюднить світ.

Етнопедагогіка, спонукаючи людину до безпосередності, до природного стану, пробуджує до життя духовний потенціал особистості, сприяє її творчому самовияву.